

Norges største bidrag til fred, frihet og demokrati

Av: Bjørn Tore Rosendahl, forsker/historiker ved Stiftelsen Arkivet

Selv om Norge siden andre verdenskrig i stadig økende grad har markert seg i fredsskapende arbeid verden over, er det vanskelig å argumentere mot at Norges største bidrag til fred, frihet og demokrati er handelsflåten og sjømennenes innsats under andre verdenskrig. I dag, på frigjøringsdagen 8. mai, bør vi minnes denne innsatsen, men vi bør også lære av historien om hvordan krigsseilerne ble behandlet etterpå.

Aldri har verdiene frihet og demokrati vært mere truet i verden enn under andre verdenskrig. På 1930-tallet var antidemokratiske bevegelser på frammarsj i mange europeiske land, og ved slutten av tiåret fortsatte denne ekspansjonen på slagmarken. Da kampen mot nazismen endelig var vunnet i 1945, betød dette en seier for demokratiet. Dette kan vi si, selv om diktatoren Stalin var en del av alliansen og sørget for at østeuropeiske land ikke skulle oppleve demokrati med det første. Seieren over nazismen førte også til opprettelsen av FN og etableringen av universelle menneskerettigheter, som også gir oss gode grunner til å feire 8. mai.

Under krigen var det ingen landjord som forbant de tre store allierte; Sovjetunionen, Storbritannia og USA. Dermed måtte all transport av våpen, drivstoff, mat og alt annet utstyr som trengs i en krig fraktes på havet. Norge var verdens fjerde største skipsfartsnasjon på denne tiden, en stormakt på havet. Og da landet ble okkupert sju måneder etter krigsutbruddet i 1939, ble det uhyre viktig for de krigførende å sikre seg kontrollen over norske skip som befant seg på alle verdens hav.

Ikke minst takket være norske kapteiner som ikke lot seg lokke av nazistene til å seile hjem til et okkupert Norge, kom størsteparten av den norske handelsflåten under alliert kontroll. Ved at den norske eksil-regjeringen i London rekvirerte alle skip inn i ett felles statsrederi, Nortraship, kunne disse seile videre med norske flagg og tjene penger for den norske stat. Det styrket London-regjeringen politisk og økonomisk, og det sikret også effektive og livsviktige transportmidler for de allierte.

I krig er drivstoff helt avgjørende. Mange av Hitlers militærstrategiske valg under krigen handlet om tilgang til oljefelter i sør-øst. I Storbritannia var tilgangen på drivstoff tidlig i krigen til tider prekær. Norske redere hadde før krigen bygget opp verdens mest moderne tankskipsflåte, og tilgangen til disse skipene var avgjørende spesielt under "The Battle of Britain" høsten 1940, da Tysklands angrep på Storbritannia var på det mest intense. Halvparten av britenes drivstoff ble da transportert til øyriket av norske skip.

Betydningen av sjømennenes innsats kan på mange måter måles etter hvor mye den tyske militærmakten satte inn på å stoppe denne transporten. Mest fryktet var de hundrevis av ubåter som ble sendt ut på havene enten i flokker eller alene. Det ble også satt inn bombefly, miner ble lagt ut og krigsskip ble sendt ut på verdenshavene for å kapre eller senke alliert skipstrafikk. Dette fikk dødelige konsekvenser for sjøfolkene. Norske handelsskip var langt fra alene om de farefulle oppgavene, og rundt 60.000 allierte sjøfolk omkom. Av disse var 4134 norske, inkludert marine og hjemmeseilere.

Enda flere nordmenn kunne blitt drept under de mange torpederingene, men godt sjømannskap og sikkerhetsutstyr bidro til at ca. 80 % i gjennomsnitt overlevde en torpedering på norske skip, langt flere enn på britiske og amerikanske skip.

Bak tallet 4134 døde skjuler det seg mye lidelse. Et dødsfall rammet også de som ble igjen. Kvinner mistet en ektemann og barn mistet en far. Og konsekvensene av å bli enke eller farløs i et okkupert og senere fritt Norge, betød ofte en hard tilværelse med trange kår. For de som overlevde krigsseilasene kostet også innsatsen mye. Opplevelsene under krigen var ikke noe man bare kunne legge fra seg da freden kom.

Frigjøringsdagen 8. mai gir oss muligheter til å lære om historien. Men enda viktigere er det å lære av historien. Kanskje var det derfor at regjeringen i 2010 bestemte at 8. mai også skulle være en dag til minne om både "nye og tidligere veteraner"?

Dessverre er fortiden full av historier om manglende kvalifisert oppfølging av personer som over lengre tid har oppholdt seg i en krigssone. Tydeligst ser vi kanskje det når det gjelder krigsseilerne, og deres erfaringer kan være nyttige å ha i mente når vi skal prøve å ta bedre vare på dagens veteraner. Da sjømennene gradvis kom hjem etter krigen, møtte de et samfunn som ikke forstod hva de hadde vært gjennom og som i liten grad anerkjente deres krigsinnsats. Og da traumene noen år senere for mange kom som resultat av år fylt med frykt og voldsomme opplevelser, hadde verken helse- eller trygdevesen de nødvendige kunnskapene til å ta vare på datidens veteraner.

I dag har man langt bedre kunnskap og erfaringer om hvordan veteraner bør møtes og følges opp, og i Norge skjer det endelig en bred satsning på oppfølging av soldater og andre som har vært i internasjonal tjeneste. En egen veterantjeneste bygges opp for å unngå at historien skal gjenta seg, og Forsvaret har allerede signalisert sin interesse for å lære av krigsseilererfaringene i dette arbeidet.

Ikke alle er enige i at Norge skal ha soldater i Afghanistan, eller at de gjennom sitt oppdrag bidrar til fred, frihet og demokrati. Likevel bør alle kunne slutte seg til at nasjonen bør støtte hjemkomne soldater som ble sendt ut for å risikere sine egne liv på vegne av fellesskapet. Det er i alles egeninteresse at soldater som kommer hjem hjelpes til å få et godt liv etter endt tjeneste.

Krigsseilere, Afghanistan-veteraner og andre veteraner forteller ofte om manglende forståelse for hva de har opplevd i samfunnet de kommer tilbake til. Og kanskje vil vi som ikke har vært "ute" aldri helt forstå hva de har vært gjennom. Da blir anerkjennelse desto viktigere. For eksempel ved å markere dager som 8. mai og understreke den betydningen krigsseilere og andre veteraners innsats har hatt for fred, frihet og demokrati. Det er fortjent!

(Publisert i Fædrelandsvennen 8. mai 2012)